

ԱՆԱՏԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ա Մ Ս Ե Ա Ց

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

Ե. Ա. Ի

1903 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Ք 11

ՅՈՐՈՒԹԻՒՆ ՍՎԱՃԵԱՆ

(Շար.)

Սվաճեանի «Հայաստան Մայր»ը տեսակ մը «Արաքսի արտասուք» է, Գամառ Գաթի-պալի քերթուածէն առաջ գրուած, անկէջ շատ վարձեւով, բայց զգացմամբ՝ նոյնքան հղօր եւ յուզիւ։ հոս ալ, «Մայր Հայաստան»ը կ'ողբայ իր ցաւը, ոչ թէ գետի մ'երեւոյթին տակ, այլ աւերակներէն յառնող ալիւոր մօր մը դէմքով՝ այնպէս ինչպէս ժողովրդական երեւաւ։ կայրութիւնը զայն սիրած է՝ յանախ պատկերաքանդակ միայն թէ մինչ «Արաքսի» բերնով խօսող հայրենիքը կը զանգատի արտաքին թշնամիներէ կրուած դժբաղդութիւններէն, Սվաճեանի երազած «Մայր»ը կը դառնանայ մահաւանդ ներքին անկող թշնամիին՝ եղբայրաբազան պատակաւորութիւն՝ դորձած աւերը յիշելով։

Կտորը կը սկսի սապէս.

«Արեւը շատ համարեց ինձի, նախանձելով իմ երջանկութեան վրայ. մէկ քանի ժամ Անիի լուսն եւ տիտուր աւերակները, իմ նախնաց տունները, պալատները եւ եկեղեցիները իրենէն զատ առանց ուրիշ նախանձոտ աչքի գիտելիս, ու յանկարծ գնաց պահուրեցաւ՝ Ախուրեան գետին միւս կողմը գայտին մէջ

Թաղվելով, Փռն տեղը խարխափելով փնտռեցի, հետեւեալ օրն ալ այն աւերակներուն առանձին բուն ըլլալու փափաքով, գիշերը անցընելու ապահով տեղ մը։ Բայց յետոյ մտածելով թէ իմ նախնաց հանգստարանին մէջ եմ, անվախութիւն մը եկաւ վրաս, ու հոն՝ եղած տեղս, որ հին ատենէն մնացած հրապարակ մ'ըլլալու էր, մարդին վրայ նստայ, եւ այս քաղաքամօր նախնի շքեղութեան ու լազամամարդութեան եւ արդի թշուառութեան ու ամալութեան վրայ տիտուր մտածութիւններով պաշարուեցայ։ Գիշերին աստղը իր փայլուն ճառագայթներով սոսկալի խաւարը փարտեց ու իմ նախնաց քաղցր յիշատակները աւելի սիրուն երեւցուց ինձի, եկեղեցիաց անստու նշան՝ զմեծ թաց քառաթիւ. խաչերն սկսան փայլիլ, որոնք ատեն մը աշխարհիս չորս կողմէն բարեկաշտները ընդունելու համար կանգնած էին։

«Հազիւ համարձակեցայ ընկողմանած տեղէս ելնելու ու ինէ քիչ մը հեռու գիւմաջի կողմս եղած պալատին մերձեցալու, այս վայրերուն ահարկու լուսթիւնը ընդմիջուեցաւ հառաչանքի մը ձայնով։ Այս ձայնը ետեւի կողմէս կուգար. զարմայ եւ ուրուականներու հանդէս մը տեսայ, ինէ քան քայլ հեռու։ Սատիկ երկիւղով մը բռնուած, երեսիս վրայ գետիւր ընկայ ու գլուխս քիչ մը վեր բռնած, այս ամալութեան անձանթ հիւրերը գիտել կ'ուզէի։ Այս խուճրին առջեւէն կ'երթար սեւազգեստ, բարձրահասակ, կարի սքանչելադեզ կին մը. որուն դէմքը աւելի փայլուն էր քան լուսինը։ Իր բարձր ճակատը իմաստու-

թեանք նշան, ծանր քաղաւածքը վեհաննու-
թեան, այն կոտորելը զթաւաթու թեան, եւ իր
շրթանցը ձեւը իր քաղցր բնութիւնը կը
շարժեն և Այս կնոջ կը հետեւէին քսանի չափ
նոսր յանդերձ ամենքն ալ գեղեցկութեան ամեն
ձիւրեւորով օժտուած և Այս կնիւր ո՞վ էր եւ ո՞վ
էին իր հետեւէն եկողները. ցնոթոր քմէն էր իմ
չափերս պատուով. կենդանի էին սառնք չէ նէ
Անոն մէջ թաղված մեր թագուէիներէն
մէկուն եւ իր նախնիներուն ուրուակահան
էին, չէ նա առաջինը զիցուէի մըն էր եւ միւս.
ներն ալ յաւերածանարտունք, կոտորաշու-
թեան ատեն մեր նախնիքներէն պատված:

« Առաջ զոգ մը եկաւ վրաս ու երկեւզ մը
մտաւ սիրտս. բայց յետոյ, մտաշնորձ թէ աս
կնիւր, ով ալ ըլլայ, հանդերձ իր խումբովը՝ չի
կրնար ինծի վնասակար ըլլալ. ա՛յնքան քա-
րութիւնը իր վրայ կը փայլէր. ուստի ելայ
պառկած տեղէն ու համարակցեցայ անոր առ-
ջեւ երթալու եւ ոտքերուն ընկնելով իրեն ով
ըլլալը ինծի հասկըցընել խնդրելու, միանգա-
մայն թողութիւն ուղեկող ըլլալ՝ իր տէրու-
թեան սահմանները ստեղծ կոխած ըլլալու:

« Ազնիւ զաւակս, ըսաւ քաղցր եւ ցաւալի
» Հայնով մը եւ զիս վեր վերցնելով, ձեռքի հա-
» մար այդչափ խորթացեալ եմ ես որ զիս չես
» կրնար ճանչել. ա՛հ, ի՞նչ թշուառ իրաւ եմ
» ես որ իմ զաւակներս իս ջնն ճանչեր. մոռ-
» ցեր են իս եւ ուրիշներ, իրենց թշնամութիւն
» ընտելներ, զիրենք ատող, անգունողներ գացեր
» իրենց մայր են ճանչեր և Այն զաւակներս
» որ իմ արգանդիս մէջ պահեր, իմ կիսք ա-
» նոնց քամեր, սնուցեր, խնամեր, մեծցուցեր
» եմ, հիմա վնասցեր ուրիշ թեղ իրենց մայր
» գտեր են, չը կրնալով իրենց ալ ինծի հետ
» վրամայն ու տառապիլ. Ողբակ. ես ձեր
» մայրն եմ, ես եմ ձեր ճեր ճշմարիտ մայրը.
» ես եմ որդեակ, Հայաստան Մայր... »

« Այս խոսքը անանկ բարձր եւ ազդու ճաշ-
նով մը զրուցեց՝ որ աշտարակներուն ու զան-
ցակատուններուն թարթու թիւնը հնչեցին, բոլոր
կիսակործան յիշատակները թնդացին, հեռուէն
Ախուրհանն ալ ատոր ըսածը հաստա-
տեց. ես ալ զստինը զարնուեցայ անոր ոտքե-
րուն առջեւ, որ բռնեց թեւէն ու վերցուց զիս.
եւ այնչափ կ'արտատուէր որ իր առջին լիճ
մը ձեւացաւ իսկոյն: »

« Մայրը կը սկսի թուել իր սրտին բոլոր
վէրքերը. պատմել յետոյ Անիի մեծութիւնն

ու փառքը, կ'անցնի ցոյց տալու ինչ որ կոր-
ծանեց ույց մեծութիւնն ու փառքը: »

« ... Ժողովուրդներ իսկոյն եկաւ ամենուն
» սրտին մէջ հաստատեց իր աթոռը և Ռամիկը
» սկսաւ. իշխանին բազմին նախանձիւ, իշխանը
» թաղուէր իշխանութեանը. տոնէրն ալ ի-
» բարու վիճակին Շատ լքեց ուրիշ մոլոյ.
» իշխաններ ալ յագործեցին տարւ և Ան ատենը
» սկսաւ երեւան կենդիւ ատուութիւնս խոռովու-
» թիւն, կազ եւ կոբու իմ զսարկերուս մէջ.
» Իբարու. իշխանը ըլլալը մոռնալով, ամենքն ալ
» սկսան իրարու իրենք թշնամիքն ըլլալ. իշ-
» խաններ իրենցմէ վար եղող իրենց եղբայր-
» ները սկսան ատել, արձամարել, առ ատն հ ք-
» հանէ՞ իրը տաքը, եւ տաքաց մէջէն իրենց
» հաստաքը սիրել իբրեւ իրենց ճշմարիտ եղ-
» բայրը. ու թողուցին անոնց որ իրենց բուն
» եղբայրներուն զիխուն ամէն չարիք հասցնեն.
» Պարիկներն ալ անոնց վարքէն եղծեցեալով.
» սկսան իրենց ալ զանոնց ոչինչ համարել.
» անոնց վրայ ունեցած համարումնին վերցընել
» եւ ալ զանոնք չարքել ու չսիրել. և Այն
» կէ հոտե անոնցմէ օչուտ մը տեսնուող ան-
» յոյն իրենց օգնութիւնն ալ անոնցմէ ետ
» զարձուցին. ու սկսան միայն անոնց իշխա-
» նութեանը ցանկալ. եւ ամէն մարդ իր վի-
» ճակէն տոգոն՝ աւելի զիճակ ունեցողին
» տեղը բռնեւ ու համար. աթոթալ խաբէու-
» թիւններու. այդպէսեւ խորամանկութիւն.
» ներու. անվայել եւ մեղաւոր նենգութիւն.
» ներու. սոսկալի ոճիրներու եւ արիւ. ու չտես
» զհոնազորութիւններու ձեռնարկաւ ըլլալ.
» Ստարներ Սնին զրաւելու. եւ իմ զաւակներս
» զերկու խորութեւ անգամ զեւ չունեցած.
» ատենը սկսան իրենց ձեռքով իրենց քաղա-
» քը արել կործանել, իրենց հասցատութիւնն
» ու երաւելութիւնն հալածել. ու իբար զերթ
» ու սարակ ընելու աշխատիլ: »

« ... Զաւակս, աղէկ միտքդ պահէ՛ ինչ որ
» պատմեցի քեզիք. մեծ եղբայրներուդ վ ա-
» յօք ու գնա՛ զուն ալ պատմէ ասոնք թու եղ-
» բայրդ. եւ անցեալին իրաւտուած՝ զգոյշ
» կեցե՛ք այսուհետեւ. այն մոլութիւններէն
» որ զաւակը իր մօրմէն կը զաւուն ապագա.
» զուգ ամենքնիք եղբայրքէք միշտ սիրեցե՛ք.
» Իբար ու իբարմէ մի՛ խնայէք ամէն օգնու-
» թիւն որ կրնաք ընել. Ձեր մէջը մեծ պղծ-
» ական ըլլայ, ամենքնիք հաւասար ըլլա՛ք՝ ըսեմ
» պիտի չե՛ս ալ, հիմա որ մեծ պգտիկ կայ ձեր
» մէջը՝ նախեցե՛ք որ մեծերը միշտ իրենցմէ վար

» եղողները սիրեն , անոնց յգնեն , զանոնք ի-
 » րենց նեղութիւններէն ազատեն , որպէս զի
 » անոնց յարգանացը արժանի ըլլան , պըզ-
 » տիկներն ալ միշտ իրենց մեծերուն հա-
 » զանդ ըլլան ու անոնց աղէկութեանը փա-
 » փաքին եւ պաշտոյն նախանձանդիր ըլլան :
 » Զրուցէ՛ ամէն քու եղբարցդ , որ եթէ իրենց
 » տառապանքն եւ զաւակներէն կարօտ մնացած
 » բարեսիրտ մօրը սիրուն չէ՝ նէ՛ գոնէ Աս-
 » տուծոյ սիրուն . Ազգին փառացը սիրուն , ա-
 » տիկութիւնը , խոռվութիւնը վերցնեն , բարի
 » ըլլան , իրարու սիրելի ըլլան , բարեպաշտ
 » ըլլան նախ իրենց բարւոյն համար , յետոյ՝
 » իմ ցաւերս փարատելու . եւ իմ քայածներս
 » մոռցնելու համար , Թող յիշեն երբեմն երբեմն

« իրինց հոռայտակա անխնամ մնացած մայրն
 » ալ որ զիրենք կը կերակրէր ու կը սնուցա-
 » նէր , եւ գիտցած ըլլան զի անոնց ինծի ը-
 » րածները մոռցած եմ , յուսալով զի ասկէ հ-
 » տեւ ա՛լ ի՛մ սիրտս վշտացնելու բան մը չկն
 » ընեմ » . . .

Խեղճ Սվաճեան . ի՞նչ պիտի մտածէր . ի՞նչ
 պիտի զգար , եւ ի՞նչ աւելի գառն բառեր պի-
 տի գնէր իր Մայր Հայաստանին բերանը ,
 եթէ ապր' ր ներկայ վայրկեանին , ուր ներքին
 պառակտումը , եղբայրասպան կոխը առաւել
 քան երբեք մոլեգին ու քստմեկի է դարձած
 Հայոց մէջ :

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ

ԷՕՄԻՐ ԽՈՅԵՍՄԻ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐԸ

27

Ընկերներ , երբ միաբան տուն մը ընէք ,
 եւ զուարճանաք իրարու դեղով ,
 Երբ Սաքին մոգական գինին ձեռքը բռնէ ,
 Մէկ թշուառ այսինչը ազօթքնուէ մէջ յիշեցէք :

28

Մէկ բաժակ գինի հարիւր սիրտ ու գին կ'արժէ ,
 Մէկ ումպ գինի Չինաց աշխարհը կ'արժէ ,
 Գակինթ գինիէն զատ աշխարհի վրայ չկայ
 Թթու մը որ հազար անուշ հոգի արժէ :

29

Եթէ ան կ'ուզես՝ զատուէ կնոջմէ ու որդւոցմէ ,
 Առնաթաք ընտանիւներէք ու բարեկամներէդ զատուէ՛ ,
 Ամէն բան որ կայ՝ ճանապարհի վրայ արդելք է՝ քեզ ,
 Արգելքներով ի՞նչպէս ճամբայ կ'երթաս՝ մէկզի նետէ՛ արգելքը :